

KULTURVERN I KLEPP

Registrering av faste kulturminner.

INGEBJØRG REIGSTAD

En landsomfattende registrering av faste kulturminner, – SEFRAK – ble igangsatt i 1974-75. Registreringen skal i prinsippet omfatte alle faste kulturminner i Norge, og blir utført på en enhetlig måte for å kunne etablere et register der formålet vil være å kunne hente fram objektive, sammenlignbare opplysninger – uavhengig geografisk beliggenhet eller spesielle kriterier.

Lite jærhus med to skuter, Håland. Fra slutten av 1800-tallet. Nå i kommunens eie. Et eksempel på heldig bruksendring. Etter at huset i 1993 var ferdig restaurert ble det tatt i bruk som utstillings og utsalgslokale for lokale brukskunstnere.

Med faste kulturminner menes jordfaste, ikke bevegelige spor etter menneskelig virksomhet. Utenom bygninger og rester av slike, omfatter det bl.a. minnesmerker, grensemerker, veier, broer etc. På grunn av bl.a. en noe begrenset økonomi er det imidlertid, i de fleste kommuner, hittil vesentlig lagt vekt på registrering av bygninger og bygningsmiljøer.

Kulturminner eldre enn 1536 (reformasjonen) er automatisk fredet ved lov av 9. juni 1978, nr. 50 "Om kulturminnevern". Den bakre grense for SEFRAK-registreringen er derfor satt til 1536. Den fremre grense er, først og fremst av praktiske hensyn, satt til år 1900.

Formålet ved SEFRAK-registreringen har vært å dokumentere våre faste kulturminner i en tid da disse i stadig større antall blir ødelagt eller forsvinner uten at deres verdi er blitt vurdert.

Derfor er det lagt særlig vekt på å tilpasse disse bruksområdene: – Offentlig fysisk/økonomisk planlegging. – Antikvarisk verne/fredningsarbeid – Forskning og opplysningsarbeid. Registeret, som etter hvert

skal knyttes til de enkelte kommuners eget GAB-register, skal på den ene siden være et redskap for praktisk utvikling og utforming av lokalmiljøet og på den andre siden et hjelpemiddel for alle som søker kunnskap om den kulturhistoriske bakgrunnen i våre bygder og byer.

Registeret skal altså på den ene siden være et redskap for praktisk utvikling og utforming av lokalmiljøet, på den annen side et redskap for alle som søker kunnskap om den kulturhistoriske bakgrunnen. Og ved siden av å gi en oversikt over all eldre bebyggelse, er SEFRAK-materialet grunnleggende og uerstattelig for verne- og fredningsarbeidet i kommunene og fylket.

Evaluering.

I kulturminneplanleggingen vil SEFRAK-registeret danne et viktig grunnlagsmateriale og en evaluering av de registrerte bygningene gjøre registeret mer rasjonelt ved praktisk bruk. Evalueringen blir foretatt etter en modell foreslått av et evalueringsutvalg

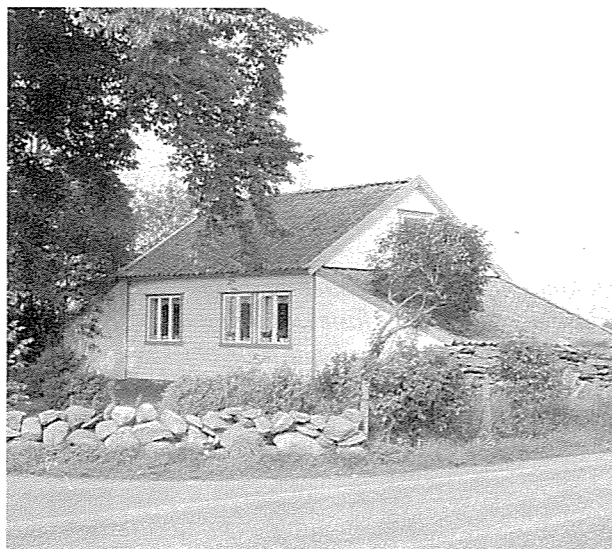
nedsatt av SEFRAK i 1987. Utgangspunktet er en analyse der vernekriteriene er satt i forhold til hverandre slik at verneverdien utgjøres av forskjellige delverdier, rangert fra 0 til 2. Utfra dette blir bygningens verneverdi gitt etter en tredelt gradering fra A til C. – Klasse A: Fredningsverdige kulturminner. – Klasse B: Verneverdige kulturminner. – Klasse C: Andre kulturminner uten noen spesiell kultur-, arkitektur- eller bygningshistorisk verdi.

Har en bygning høyeste verdi på en eller flere delverdier, har den et fredningspotensiale. Meget høy alder kombinert med stor grad av autenticitet vil ofte alene kunne gi grunnlag for plassering i høyeste verneklasse – A. En bygning gitt delverdier i nest høyeste verdi, blir plassert i klasse B. Likeledes vil et objekt med delverdier lavest på skalaen bli plassert i klasse C. Enkelt sagt vil alle bygninger som ikke ut fra ovenfor nevnte kriterier kan plasseres i klasse A eller B, havne her.

En evaluering av de registrerte bygninger er en forutsetning for å kunne bruke de registrerte data i vernearbeidet. For i full grad å kunne gjøre nytte av evalueringen, er det likeledes en forutsetning å få de verneverdige bygninger inn i kommunenes reguleringsplaner.

Registrering i Klepp kommune.

I mai 1977 fikk Rådmannen i Klepp kommune, som den første kommune i fylket, en henvendelse fra Fylkeskonservatoren i Rogaland om å starte SEFRAK-registrering. I august samme år vedtok formannskapet i å gjennomføre denne registreringen. Den ble utført i årene 1979-83, ledet og koordinert av Rogaland Fylkeskommune v/fylkeskonservator. Til sammen 145 bygninger ble registrert, hvorav 32

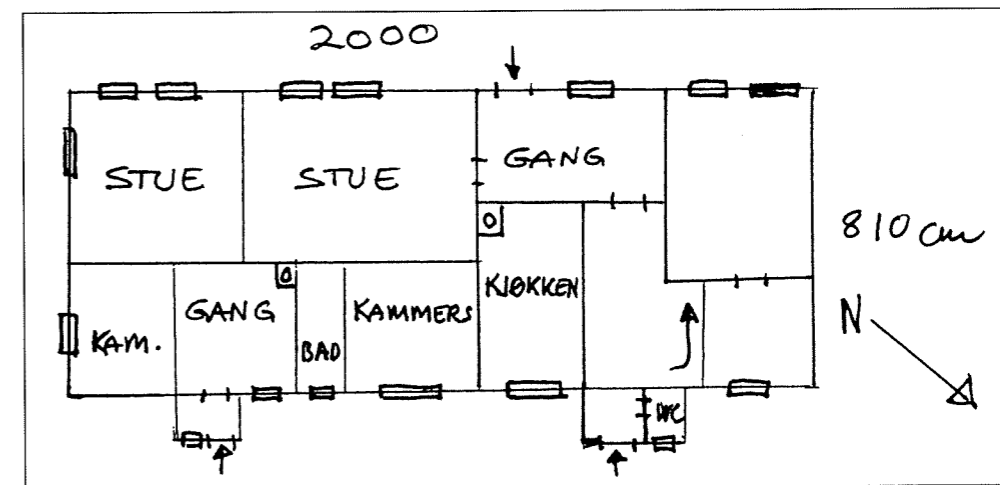
Hålandhuset før restaureringa.

senere er revet. I 1992-93 ble bygningene evaluert og rapport skrevet. Av de 113 eksisterende bygninger er 11 satt i klasse A, 42 i B og 60 i C. D.v.s. at det pr. i dag finnes 53 verneverdige bygninger i Klepp kommune. Etter at evalueringsrapporten var fullført ble alle eierne av bygninger i klasse A og B tilskrevet med opplysning om evalueringen, informasjon om tilskudd og låneordninger for antikvariske bygninger og med forespørsel om husets status og eiernes planer videre.

Klepp er en jordbrukskommune og SEFRAK-materialet bærer preg av dette. Mesteparten av de registrerte bygningene er, eller har vært, knyttet til gårdsdrift. Alle registrerte bygninger er bygget før, eller like rundt siste århundreskiftet.

Bolighus, Vik. Eksempel på det såkalte utvidete jærhus. Eldste delen fra siste del av 1600-tallet. Huset fikk sin nåværende form på slutten av 1800-tallet. Etter fullstendig restaurering i tråd med de antikvariske retningslinjer ble eierne tildelt Klepp kommunes arkitekturvernpris for 1994.

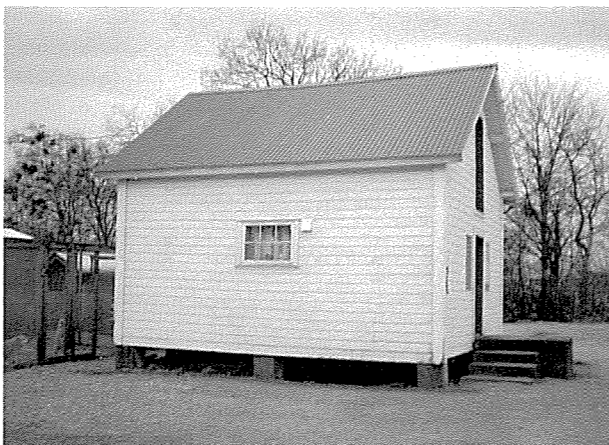
Som i de øvrige kommuner på Jæren, består en overveiende del av de registrerte bygninger i Klepp kommune, av bolighus. Mesteparten av disse er bygget i lafteteknikk med skuter og/eller tilbygg i reisverk, og en stor del har også jærhusets karakteristiske, langstrakte form, med skut på ene eller begge av husets kortsider.

Tekniske nyvinninger har avstedkommet en radikal omveltning innen jordbruket og har, sammen med stor økonomisk vekst, ført til at mesteparten av eldre løer, fjøs og andre uthus er revet og erstattet med mer moderne og funksjonelle driftsbygninger. Selve planen blir et styringsdokument.

Ved utarbeidelse av ny reguleringsplan, som er en detaljplan hvor dagens og fremtidige disposisjoner er spesifisert, kan verneinteressene ivaretas ved at forholdet til disse blir avklart allerede når planen utarbeides.

Klepp kommune ser det som viktig at de verneverdige bygningene blir tatt hensyn til ved utarbeidelsen av den nye kommuneplanen. Selve planen vil bli et styringsdokument og dette vil også lette arbeidet ved saksbehandling både for teknisk etat og kulturkontoret. Klepp kommune vil derfor gå inn for, der det er mulig, å forsøke å ta vare på de bygningene som i evalueringsrapporten er satt i verneklasse A og B. Dette er verneverdige bygninger av stor kultur-, arkitektur- og bygningshistorisk verdi som bør være med i den nye kommuneplanen. I vernearbeidet kan lite gjøres uten et samarbeid med eierne og det er å håpe at henvendelsene gir positiv respons slik at i hvertfall en del av disse bygningene i sin mest mulig opprinnelige form, blir tatt vare på for ettertiden for å vise tilbake til en vesentlig del av vår eldre kulturarv – det gamle bondesamfunnet.

Som en del av vernearbeidet ser Klepp kommune det

Stolpabu, Voll fra ca. 1840.

også for viktig at eiere som er interessert i å ta vare på sine bygninger og restaurere de i tråd med de antikvariske retningslinjer blir påskjønet i form av en arkitekturvernpris. Videre arbeides det for at det i fremtiden også blir gitt diplom til arkitekt og byggmester som har forestått restaurering av bygninger som blir tilkjent denne prisen i fremtiden.

Hvorfor et kulturminnevern?

Et kulturminne er i seg selv, og i samspill med omgivelsene, viktige kilder til kunnskap om fortiden. De anskueliggjør og supplerer opplysningene som finnes i skriftlige kilder. De er den overleverte ramme rundt tidligere tiders liv og virke og kan fortelle mer direkte om dette enn de fleste andre dokumenter. De bidrar til at vårt bilde av fortiden blir rikt og nyansert.

Den bygningshistoriske verdi ligger i den informasjon som bygningen gir sine omgivelser – om eldre byggeteknikk, praktiske krav, estetiske idealer og bruk

i eldre tid. En bygning gir oss dessuten en klar, håndgripelig historisk kunnskap om kulturminnet og det geografiske området det tilhører. Bygninger og miljøer som avspeiler hvordan menneskene har levd, arbeidet og omgått hverandre kan også gi oss innblikk i de sosiale forholdene og informasjon om næringsstrukturen i et område, en bygd eller en kommune. Gamle bygnings- og kulturmiljøer har utviklet seg gjennom århundreder. Det stedlige særpreg forteller om lokale forutsetninger i landskap og klima, om boskikk, byggeskikk og byggematerialer, om levekår og arbeidsliv.

Vernede kulturminner tilhører først og fremst lokalmiljøet. For kommunens befolkning er de identitetsskapende og representerer muligheter til å få innsikt i forfedrenes liv og virke og til å oppleve kontinuiteten i sine daglige omgivelser. Det er en oppgave for kommunene å ta vare på de positive verdier et kulturminne kan ha i det lokale miljø. I samarbeid med eierne bør man forsøke å finne frem til ny bruk av vernede bygninger der hvor deres opprinnelige funksjon ikke lenger kan opprettholdes, og fremme forslag til tiltak som kan oppmuntre til modernisering og vedlikehold. De antikvariske verdier trenger ikke, og bør ikke, gå tapt ved at en eldre bygning gjøres om til en komfortabel enebolig, møtelokale, utsalgssted e.l. En restaurert eldre bygning kan fylle moderne og bruksmessige behov til en pris som ligger under det et tilsvarende nybygg ville koste.

60-årenes Rødlands- og Fjogstadhus, er et uttrykk for sin tid og blir kanskje i sin tid verneobjekter. Men

skal vi for kommende slekter la den synlige historien begynne her? Dagens marker med sin ensartede flora minner lite om barndommens fargerike enger. Skal vi tillate at ensartetheten preger hele vår tilværelse? Akkurat i disse tider gir EU-debatten hos mange den helt store nasjonalfølelsen. Men hva er denne knyttet til? Til den naturgitte "steinrøysa nedi bakken" eller til synlige minner etter våre forfedres liv og virke? Et ordtak sier: "Å ha en god venn er som å ha god helse; man kjenner ikke verdien før man har mistet den". Skal vi miste hele vår synlige kulturarv før vi er i stand til å sette pris på den? Egentlig kan vi heller ikke "miste" den, men vi kan velge å radere den bort eller å ta vare på den. Vi kan velge å la våre etterkommere slippe å bli identitets- og historieløse. Kulturminnevern er ikke nostalgi, men et fremtidsrettet arbeid. Kulturminnevernet kan, i neste omgang, legge grunnlag for nye næringer gjennom dagens voksende reiseliv.

I en raskt omskiftelig verden, kan bevissthet om egen nasjonal identitet og historisk bakgrunn vise seg å bli en nødvendig faktor for at vi skal kunne overleve som et selvstendig kultursamfunn. Kulturminnene er historiens mest konkrete og synlige del. Mangfoldet er et viktig trekk i kulturminnespekteret. Mens dagens nye teknikk fører til ensartethet, viser fortidens kulturminner mangfold og egenart. Våre kulturminner er en ikke fornybar ressurs. Det kan tas vare på eller raderes bort og hverken samtiden eller fremtiden kan erstette et tapt kulturminne. "Man må kjenne sin egen tid for å kunne leve i den – men den forklares kun gjennom kjennskap til fortiden."